

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

УПУТСТВО ЗА ПИСАЊЕ ИЗВЕШТАЈА О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
1. Датум и орган који је именовао комисију 27.4.2016. Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду 2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен: 1. Др Слободан Грубачић , професор-емеритус (година избора у звање професора-емеритуса 2011.), ужа научна област Германистика, предмет Немачка књижевност, Универзитет у Београду 2. Др Јелена Костић-Томовић , ванредни професор (датум избора у звање ванредног професора 03.09.2013.), ужа научна област Германистика, предмет Немачки језик, Филолошки факултет Универзитета у Београду 3. Др Ђорђе С. Костић , научни саветник, (година избора у звање научног саветника 2003.), Балканолошки Институт САНУ
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
1. Име, име једног родитеља, презиме: Сњежана (Ранко) Ћирковић 2. Датум рођења, општина, република: 03.10.1978, Завидовићи, Бих 3. Датум одбране, место и назив магистарске тезе: 26.05.2009, „Библиотека Захарија Орфелина“ 4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука: Магистар филолошких наука
III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:
„Библиотеке као огледало културног живота Подунавских Немаца у Банату од насељавања у 18. веку до Другог светског рата“
IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:
Навести кратак садржај са назнаком броја страна поглавља, слика, шема, графикана и сл. Докторска дисертација мр Сњежане Ћирковић садржи укупно 222 странице, од чега 176

страна основног текста, 15 страна библиографије и 30 страна прилога. Рад је организован у 6 поглавља: *Увод* (стр. 13-20), *Подунавски Немци у историографији* (стр. 21-39), *Досељавање Немаца на простор Војводине* (стр. 40-49), *Културни развој Подунавских Немаца на простору Баната* (стр. 50-81), *Оснивање читалишта и јавних библиотека* (стр. 82-128), *Значај и улога библиотека у развоју културног идентитета Подунавских Немаца* (стр. 129-172). Поглавља су подељена на потпоглавља која ближе обрађују мање тематске целине у вези са одабраном темом рада. Иза наведених поглавља следе *Закључак* и *Литература* (са 130 библиографских јединица). Рад садржи и табеле са описима екслибриса пронађених на књигама на немачком језику које се данас чувају у фондовима градских библиотека у Вршцу и Панчеву, табелу са приказом заступљености дела аутора завичајне књижевности Подунавских Немаца у Градској библиотеци у Вршцу, као и *Прилог* на крају рада: скенирану верзију штампаног каталога књига Градске библиотеке у Вршцу из 1888. године.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Основни циљ докторске дисертације мр Сњежане Ћирковић је дефинисање улоге библиотека и читаоница осниваних током 19. века у изградњи културног и националног идентитета Подунавских Немаца у Банату.

У уводном поглављу дефинисани су предмет и циљеви рада, основне хипотезе, методе и фазе истраживања, као и сама структура рада.

Друго поглавље бави се разјашњавањем терминологије и теоријским утемељењем појма *Подунавски Немци*, дајући преглед релевантне литературе која се бави овом темом, са посебним освртом на немачку и на српску историографију које се разликују по приступу самој теми. Посебно потпоглавље посвећено је Феликсу Милекеру и његовом доприносу развоју завичајне историографије.

У трећем поглављу рада представљено је досељавање Немаца на простор Војводине, уз један сажет преглед колонизације на просторе јужне Угарске, као један од догађаја који је имао важну улогу у процесу изградње националног идентитета Подунавских Немаца у Банату. Колонизација је служила као инспирација за књижевна и уметничка дела, предмет научних радова, повод за масовне прославе и дружења, тако да су, после скоро век и по културне учмалости и летаргије, Подунавски Немци захваљујући управо колонизацији учинили крупне кораке ка откривању сопствене прошлости. У овом поглављу су представљене четири главне етапе колонизације: каролинска (1722-1726), терезијанска (1740-1780), јозефинско-леополдова (1780-1800), и постколонизациони период, са прегледом главних карактеристика сваке од ових фаза колонизације.

У четвртном поглављу представљен је културни развој Подунавских Немаца у Банату, са посебним освртом на настанак и развој завичајне књижевности, где кандидаткиња у главним цртама описује карактеристике завичајне књижевности Подунавских Немаца, као једног хибридног система насталог на пресеку две културе којима ова књижевност припада – српској и немачкој, и наводи главне представнике завичајне књижевности. Посебно потпоглавље је посвећено Адаму Милеру-Гутенбруну и његовој улози у буђењу националног идентитета. У овом поглављу представљен је такође и настанак и развој ликовне уметности, као једног од важних чинилаца у развоју културног идентитета Подунавских Немаца. Као

посебно потпоглавље издвојен је преглед српско-немачких културних утицаја, на пољу материјалне и духовне културе, са посебним освртом на утицаје у следећим областима: формирање села и начин грађења кућа, култура одевања, кулинарство, узајамни утицаји у језику, књижевност, политичко организовање и културно удруживање.

У петом поглављу рада представљено је оснивање читалишта и јавних библиотека у Европи, развој читалишта у Војводини и њихова улога у очувању националног идентитета, прерастање читалишта у јавне библиотеке, оснивање народних (јавних) библиотека у Банату, историјат Градске библиотеке у Вршцу, историјат Градске библиотеке у Панчеву, као и развој библиотека и читаоница у Белој Цркви. Циљ је био да се у овом поглављу представе културно-историјске прилике у којима се оснивају читаонице и библиотеке у 19. веку и њихову улогу у друштвеном животу, културном организовању и ширењу напредних мисли и идеја.

У шестом поглављу представљени су значај и улога библиотека у развоју културног идентитета Подунавских Немаца, са посебним освртом на фонд књига на немачком језику у библиотекама у Вршцу и Панчеву. У овом поглављу описан је развој немачких библиотека у Вршцу у 19. веку, представљена је садржинска анализа Библиотечког каталога из 1888. године, као и садржинска анализа рецепције дела немачке завичајне књижевности у Градској библиотеци у Вршцу. Посебан део чини и анализа збирке екслибриса Градске библиотеке у Вршцу, са илустрацијама и описима екслибриса, печата и рукописних бележака које су пронађене на немачким књигама. У другом делу овог поглавља описан је фонд књига на немачком језику у Градској библиотеци Панчево, са посебним освртом на две издвојене немачке збирке, а то су *Библиотека Пучке банке* и *Граничарска библиотека (Deutschbanater Gränz Bibliothek der KUK Militar komunitates)*. На крају овог поглавља приказана је анализа каталога *Библиотеке Пучке банке*, као и анализа екслибриса из књига на немачком језику Градске библиотеке у Панчеву.

У првом делу рада који се односи на просторно и историјско утемељење појма *Подунавски Немци*, културно историјски контекст, насељавање, и културни развој, кандидаткиња даје један систематичан преглед изградње и културног развоја Подунавских Немаца у Банату, постављајући на тај начин теоријски и историјски оквир истраживања као основу за дубљу анализу. Други део рада посвећен је историјату настанка и развоја читаоница и библиотека, како на европском тлу, тако и на простору Баната, као и њиховом значају и улози у развоју културног идентитета Подунавских Немаца, и чини заправо кључни део дисертације, где је мр Сњежана Ћирковић, путем метода садржинске анализе, историјског, компаративног и дескриптивног метода, успела да покаже какву улогу су имале библиотеке и читаонице у развоју културног идентитета Подунавских Немаца у Банату, као и да пружи одговоре на отворена питања и потврди хипотезе постављене на почетку истраживања.

У закључном поглављу кандидаткиња наводи и општи сумарни закључак о улози и значају библиотека и читаоница у развоју културног идентитета Подунавских Немаца у Банату, као местима образовања за шире слојеве грађанства, местима ширења идеја, интелектуалне и духовне размене.

VI Списак научних и стручних радова који су објављени или прихваћени за објављивање на основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији

Навести називе радова, где и када су објављени. У случају радова прихваћених за објављивање, таксативно навести називе радова, где и када ће бити објављени и приложити потврду о томе.

1. Ћирковић, С. (2013). Српско-немачки културни утицаји у Банату. У: *Комуникација и културни утицаји. Културе у дијалогу*, књ. 4. (стр. 237-253). Београд: Филолошки факултет Универзитета.

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Полазна хипотеза овог истраживања била је да покаже на који начин су библиотеке утицале на изградњу и обликовање националног и културног идентитета Подунавских Немаца. Кандидаткиња се у поглављу о утемељењу појма Подунавских Немаца бави и дефинисањем појма националног идентитета, наводећи да се етничка група се може означити као замишљена заједница чланова међусобно повезаних веровањем у заједничко порекло, и на основу тога у културу и историју, при чему је, нагласак на веровању, које не мора нужно бити објективно. Управо веровање у заједничко порекло чини окосницу смисла групног јединства, и на њему су засноване све представе о заједничким суштинским и непроменљивим особинама групе, на основу којих се она разликује од других заједница. У раду се даље наводи да свака група ствара своју етничност кроз однос са другим заједницама, кроз процес идентификације њених припадника и манифестовање њиховог идентитета у друштвеној пракси.

Са друге стране, сваки облик друштвеног идентитета, па и етнички састоји се од знакова и симбола (Lič, 1983: 21). Они представљају видљиве карактеристике једне групе за које се верује да означавају заједништво њених чланова и чије их наглашавање истовремено одваја од осталих етничких група. Симболи етничког идентитета најчешће су субјективна категорија која функционише на основу одређених конвенција и која има специфичан значај за саме припаднике групе која их употребљава. Након што су успостављени тешко се губе, али су подложни променама. Временом се могу прилагођавати, повремено нестајати или се поново реактивирати, тако да за обележавање симболичких граница не морају увек бити употребљавани исти симболи. Етнички симболи који се најчешће користе су: језик, лична имена, одећа, обреди и веровања, музика, храна, и тада асоцирају на припадност неком народу или нацији, као означени и означавајући индикатори етничких посебности (Крел, 214: 28).

Након дефинисања појма националног идентитета, кандидаткиња се у раду даље бави испитивањем улоге појединих елемената, као што су уметност, пре свега завичајна књижевност, али и ликовна уметност, а затим и улогом библиотека и читаоница у изградњи националног и културног идентитета Подунавских Немаца у Банату.

У поглављу о културном развоју Подунавских Немаца на простору Баната, мр Сњежана Ћирковић испитује улогу завичајне књижевности, а тиме и улогу Адама Милера-Гутенбруна, као најзначајнијег представника немачке завичајне књижевности, на обликовање

националног идентитета и буђење националне свести Подунавских Немаца у Банату. Садржинском анализом рецепције дела немачке завичајне књижевности у Гадској библиотеци у Вршцу, показано је се у библиотеци и данас чува велики број дела најзначајнијих представника немачке завичајне књижевности, као што су дела Николаса Ленауа, Карла Грина, Адама Милера-Гутенбруна, Штефана Милова, Бруна Кремлинга, Марије Еугение деле Грације, Ота Алшера. Заступљеност Адама Милера-Гутенбруна са чак 24 дела у фонду Градске библиотеке у Вршцу потврђује хипотезу да је управо Адам Милер-Гутенбрун био најчитанији и најзначајнији писац немачке завичајне књижевности, у чијим делима мотив колонизације и такозваног „херојског доба“ велича слику о славној прошлости предака колонизатора. Романи Адама Милера-Гутенбруна пружали су образац помоћу кога су Подунавски Немци могли ближе да одреде своју улогу у прошлости и будућности. Гутенбруново најпознатије дело *Велика швапска сеоба (Der große Schwabenzug)* је постало класично дело завичајне књижевности, обавезна породична лектира, једна од оних књига које се усађују у срце и ум. Нажалост, буђење националне свести Подунавских Немаца јавља се релативно касно, тек двадесетих година 20. века, што издвојено из општег историјског контекста не би имало никакав негативан утицај на њихов даљи развој. Међутим, оно се заправо јавља у тренутку када се националсоцијалистичка идеологија постепено шири и међу Немцима у расејању и Гутенбрунови романи добијају на актуелности јер се савршено уклапају у све основне претпоставке учења о „крви и тлу“ – надмоћност аријевске расе као „народа господара“, њену мисију у ширењу културе, мит о сељаштву као чувару расне чистоте и националних врлина. На тај начин, Подунавски Немци постају жртва своје националне освешћености, прихватајући националсоцијалистичке идеје, и на крају, доживљавају егзодус и прогон са ових простора после Другог светског рата. Они који су успели да преживе Други светски рат, одлазе у матицу, где по доласку не бивају најбоље прихваћени од стране својих сународника, јер су током два века суживота са другим народима на простору Војводине и Баната, пре свега, Србима, Румунима и Мађарима, изградили један посебан национални идентитет, који их разликује од сународника у матици.

Даље у раду Мр Сњежана Ћирковић пише о настанку и развоју читаоница и библиотека, као и улози библиотека у изградњи националног идентитета, правећи при томе јасну разлику између читаоница и библиотека. Читалишта се дефинишу као места за окупљање, дружење, друштва за читање, организована приватном иницијативом од стране грађана, занатлија, професора, чиновника, који су својим добровољним прилозима набављали новине и часописе да би се образовали, сазнавали информације, дружили се и сазнавали шта се дешава у свету. Читалишта су убрзо прерасла у места за дружење где су се обављали и политички разговори, али и подстицала оснивања позоришта и певачких друштава, она служе за неговање народног језика, упознавање прошлости и историје наших народа, као и развијање националне свести, али делују и као центри политичког удруживања. Читалишта као институције у којима се негује народни језик, постају културно-просветна и политичко-национална средишта препорода. Она се на простору Србије и Војводине оснивају током дугог временског раздобља које обухвата првих седам деценија 19. века, што је последица политичких прилика, велике културне и економске заосталости појединих средина, неразвијености грађанске класе и непросвећености сеоског становништва. Ангажовањем на просвећивању народа путем књиге на народном језику, оснивањем вечерњих школа, организовањем курсева, јавних предавања и беседа - читаонице попрамају функцију образовања одраслих и

представљају заправо, прве андрагошке институције код нас.

Са друге стране, библиотеке као „куће памћења“ својом основном функцијом сакупљања, обраде и чувања знања, представљају одраз колективног идентитета заједнице у којој су настале. Кандидаткиња даље наводи да се „идентитет друштва, или национални идентитет, може огледати у једној библиотеци, у збирци наслова који, и практично и симболично, служе као наша колективна дефиниција“ (Mangel, 2008: 235). Мр Сњежана Ћирковић пише о прерастању читалишта у јавне библиотеке, оснивању народних (јавних) библиотека у Банату, представља историјат Градске библиотеке у Вршцу, историјат Градске библиотеке у Панчеву, као и развој библиотека и читаоница у Белој Цркви, са циљем да се представе културно-историјске прилике у којима се оснивају читаонице и библиотеке у 19. веку и њихову улога у друштвеном животу, културном организовању и ширењу напредних мисли и идеја. У наредном поглављу кандидаткиња испитује значај и улогу библиотека у развоју културног идентитета Подунавских Немаца, са посебним освртом на фонд књига на немачком језику у библиотекама у Вршцу и Панчеву. У овом поглављу описан је развој немачких библиотека у Вршцу у 19. веку, представљена је садржинска анализа Библиотечког каталога из 1888. године, као и садржинска анализа рецепције дела немачке завичајне књижевности у Градској библиотеци у Вршцу. По први пут се приказује збирка екслибриса Градске библиотеке у Вршцу, са илустрацијама и описима екслибриса, печата и рукописних бележака које су пронађене на немачким књигама, што представља посебан научни допринос овог поглавља. У другом делу овог поглавља кандидаткиња описује фонд књига на немачком језику у Градској библиотеци Панчево, са посебним освртом на две издвојене немачке збирке, а то су *Библиотека Пучке банке* и *Граничарска библиотека (Deutschbanater Gränz Bibliothek der KUK Militar komunitates)*. На крају овог поглавља приказана је анализа каталога *Библиотеке Пучке банке*, као и анализа екслибриса из књига на немачком језику Градске библиотеке у Панчеву. Путем садржинске анализе описа збирке екслибриса мр Сњежана Ћирковић доноси нова сазнања о постојању приватних библиотека у Вршцу и Панчеву, откива ко су били власници ових књига, и отвара увид у један културно-историски миље у коме су ове приватне библиотеке, као и бројне читаонице, настајале, развијале се, међусобно се преплићући и у појединим случајевима спајајући се у нове установе.

У раду су, у посебном поглављу, приказани и узајамни културни утицаји, као и жива културна размена која се развила између Немаца, и других народа који су живели на простору Баната, пре свега, Срба, Румуна и Мађара. Немци су на староседеоце пренели тековине западноевропске културе, док су од домаћег становништва примали утицаје који су им омогућили лакши живот у новој средини. У овом поглављу приказани су узајамни културни утицаји Срба и Немаца, како на пољу материјалне културе (култура одевања, начин грађења кућа, кулинарство), тако и на пољу духовне културе (језик, књижевност, уметност, политичко организовање, културно удруживање). Кандидаткиња је у овом поглављу указала на то како је заједнички суживот утицао на креирање културног идентитета сваког од појединих народа, као и на стварање јединствене свакодневне културе Баната као мултиетничког региона. На крају поглавља се закључује да је на тај начин створена једна специфична регионална култура Баната, при чему је сваки од народа задржао и даље развијао обележја своје властите културе.

У закључном поглављу кандидаткиња апелује на стручну јавност да се покрене иницијатива и успостави институционална сарадања између библиотека у Војводини и сродних

институција у Немачкој, на пољу дугорочне презервације и дигитализације књижне грађе на немачком језику, чиме би ови фондови постали доступни ширем кругу корисника, како у земљи тако и у иностранству.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

НАПОМЕНА: Навести позитивну или негативну оцену начина приказа и тумачења резултата истраживања.

Докторска дисертација мр Сњежане Ћирковић је конзистентно, целовито и методолошки утемељено дело. С обзиром на чињеницу да код нас још не постоји довољно објективне литературе о културном животу Подунавских Немаца и улози библиотека у обликовању њиховог националног идентитета на територији Баната, докторска дисертација мр Сњежане Ћирковић представља пионирски подухват и значајан допринос истраживањима ове особене етничке заједнице. Резултати истраживања су презентовани јасно и прегледно, а одговарајућа референтна литература сведочи о теоријској утемељености истраживања. Мишљења смо да ова у сваком смислу пионирска студија треба да послужи као полазна тачка за даља истраживања етничке заједнице Подунавских Немаца, њиховог културног и националног идентитета, како у нашој, тако и у другим академским срединама.

X ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже:

имајући у виду горенаведено, Комисија у саставу: проф. др Слободан Грубачић, ментор, проф. др Јелена Костић-Томовић, члан, др. Ђорђе С. Костић, члан, **позитивно оцењује** докторску дисертацију **мр Сњежане Ћирковић „Библиотеке као огледало културног живота Подунавских Немаца у Банату од насељавања у 18. веку до Другог светског рата“**, те предлаже да мр Сњежана Ћирковић приступи усменој одбрани дисертације, након што извештај Комисије буде прихваћен од стране Наставно-научног већа Филолошког факултета и Већа друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА
КОМИСИЈЕ:

1. _____
др Слободан Грубачић, професор емеритус, Филолошки факултет Универзитет у Београду
2. _____
др Јелена Костић-Томовић, ванредни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду
3. _____

др Ђорђе С. Костић, научни саветник, Балканолошки Институт САНУ